

ЩОДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГІРНИЧОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Сформулированы основные подходы к анализу существующей в горной науке Украины терминологии. Показано, что в ряде случаев неправильно использовать термины, просто заимствованные из других языков; в то же время следует соблюдать корректность при формулировке новых понятий и определений с учетом особенностей построения слов и грамматических конструкций в украинском языке.

TO THE QUESTION OF IMPROVING OF THE MINING SCIENTIFIC TERMINOLOGY

The basic approaches to the analysis of existing in a mountain of Sciences of Ukraine terminology. It is shown that in some cases, improperly use the terms, simply borrowed from other languages; at about the same time, it should comply with the correctness of the wording of new concepts and definitions, allowing for the construction of words and grammatical constructions in the Ukrainian language.

Україна сьогодні є одним з найкрупніших видобувачів вугілля та залізної руди у світі. Виходячи з цього, велике значення має розвиток гірничої науки в Україні, а значить – і розповсюдження отриманих нових наукових знань у цій галузі.

Звичайно, друкувати наукові праці можна будь-якою мовою, так само як і спілкуватися між собою. Виходячи з багаторічної практики, міжнародними, зрозумілими більшості фахівців, є англійська і російська технічні мови. Ними друкується більшість наукових матеріалів, і не тільки у Великій Британії та Росії. Англійська мова є державною у всіх країнах Британської Співдружності та США, російська поширена у країнах СНД, а в останні роки її вивчають у багатьох країнах світу. Тому спілкування ними здійснюється без перешкод.

У той же час Україна, як і всі країни світу, намагається підняти престиж рідної мови в усіх галузях суспільної діяльності. Розмовна і літературна українська мова знаходяться на належному рівні: більшість громадян України, зокрема, і російськомовна їх частина, вільно спілкуються українською мовою; українською ж мовою видається також все більша частина літературної продукції.

Складніше з технічною українською мовою. У межах колишнього СРСР наукове спілкування здійснювалося практично лише російською мовою. Нею ж у республіках СРСР друкувалися майже всі наукові видання. Таке положення зберігається в Україні і до нині. Відомі українські гірничі журнали – «Уголь України» і «Металлургическая и горнорудная промышленность» - видаються російською мовою, більшість монографій та брошур – також. Причин цього декілька. По-перше, це – існуюча традиція. Ці видання читають у багатьох країнах світу, де українська мова маловідома, і таким чином українські фахівці мають більшу можливість ознайомити світову наукову громадськість з отриманими результатами. А по-друге – грамотно користуватись гірничотехнічною термінологією можуть далеко не всі фахівці. І не через брак загальної грамотності.

Просто українська мова за певних негативних історичних умов втратила установлені традиції формування технічної лексики, а просте запозичення термінів з інших мов не завжди приносить задовільні результати.

Слід зазначити, що спроби формування української гірничотехнічної мови відомі давно. Мабуть, першим із словників, які мали у своєму складі відомості з гірничої термінології, можна вважати [1]. З інших дореволюційних видань можна назвати [2-4], але вони мали невеликий обсяг, незначні тиражі, видавалися місцевими ентузіастами на Полтавщині [2,3] та Вінничині [4], де не було шкіл гірничої науки. Деяке поживлення у формуванні української технічної мови спостерігається протягом «золотого десятиріччя» 20-х – 30-х років минулого століття. Вийшли словники [5-9]; однак все ж у технічних науках у СРСР панувала російська мова, і ці видання, крім [6], так і залишилися у проектах.

Становище докорінно змінилося після Великої вітчизняної війни. Українське словотворення вийшло на нові рубежі. Вийшли словники [10-12] (останній витримав декілька видань), у яких в основному були сформовані підходи до вітчизняної технічної мови. Подальший розвиток ці тенденції отримали в останні роки. Список українських технічних видань поповнився такими фундаментальними працями, як [13-19]. На нинішньому етапі вже можна зробити висновок про формування української технічної мови. Цей процес, до того ж, отримав законодавчу підтримку: з'явилися державні стандарти щодо формування української технічної мови [20,21].

В той же час вимоги сучасного законодавства, та й просто підвищення ролі української мови в суспільстві, потребують подальшої зміни підходів до вдосконалення української гірничотехнічної мови.

Процес цей не є простим. Мабуть, остаточні результати не будуть досягнуті ніколи. Це – філософський висновок: знання, якими ми ще не володіємо - безмежні, отже безмежними є і можливості їх викладення. Для кожної галузі наук виникають свої складності, які потребують оригінальних підходів до створення нових, перекладу та запозичення з інших мов слів та словосполучень. З'являються навіть періодичні видання, які вміщують розділи, присвячені розвитку технічної мови. Можна відзначити хоча б три з таких видань: «Вісник Національної Академії наук України», «Вісник Національного університету «Львівська політехніка», який має постійний розділ «Проблеми української термінології», та журнал «Розвідка та розробка нафтових та газових родовищ» з постійною рубрикою «Термінологічні поради». Розробки, які друкуються у цих виданнях, досить конкретні та обгрунтовані. Можна порадити зацікавленим особам ознайомитись зі статтею [22]. На одній з публікацій у журналі «Розвідка та розробка нафтових та газових родовищ» зупинимось дещо пізніше.

Ми не претендуємо на викладення якихось загальних результатів. Хочемо зупинитися лише на деяких аспектах технічної мови у гірничій науці та промисловості, а ще конкретніше – на термінології, яка використовується під час проведення наукових досліджень та публікації отриманих результатів у галузі провітрювання та дегазації вугільних шахт.

Перш за все слід відзначити такі особливості словотворення. Багато слів та термінів, внаслідок великої фонетичної та морфологічної спорідненості російської та української мов, мають одне і те ж значення, пишуться та вимовляються однаково. Запозичення їх з російської мови не викликає заперечень. Кажучи «шахта», «конвеєр», «вентиляція», «дегазація», «метан», «вагонетка», «лава», людина не замислюється над перекладом терміну – він однаковий у двох мовах. Неважко перекласти слова «вугілля», «гірник», «буріння», «видобуток» тощо – тут мають місце лише особливості мови, принципових труднощів не виникає. Важче з перекладом складних слів та словосполучень. Дослівний переклад кожної частини з подальшим автоматичним об'єднанням не завжди дає прийнятний результат. Виникають слова-неологізми; деякі з них у процесі обговорення та використання отримують право на існування, але багато лише засмічують наукову мову і викликають зрозуміле обурення. Звісно, введення нових наукових термінів ні в якій мірі не забороняється; потрібно лише у кожному конкретному випадку аргументовано довести правильність їх застосування і відповідність правилам словотворення у сучасній українській мові. Про це докладніше – у аналізі джерела [33].

Зупинимось на декількох прикладах.

1. Найбільш неадекватну реакцію викликає термін «шахтний ствол». Як правильно використовувати термін: як запозичене з російської мови слово «ствол» чи українське «стовбур»? Цьому питанню присвячена, зокрема, стаття [23]. Оскільки ми не до кінця згодні з висновками авторів, хочеться зупинитися на цьому питанні детальніше.

Сьогодні в нормативних документах, пишуть автори [23], зокрема в нормативно-правових актах України (див. сайт Верховної Ради України - <http://www.rada.kiev.ua>), деяких словниках (наприклад, [18, с. 1387, 1395; 24, т. 2, с. 443, 449]) і в іншій науково-технічній літературі паралельно вживають два терміни - "стовбур свердловини (шахти)" і "ствол свердловини (шахти)" у значенні російського терміна "ствол скважини (шахты)".

Далі доречно частково процитувати цю, на наш погляд, вельми цікаву публікацію. Наші коментарі виділимо курсивом.

«Російське слово "ствол" походить від давньоруського "стволь" [3, с. 402] і має в сучасній російській мові такі основні значення (*дається з перекладом українською мовою; посилання на однотипні видання даються вибірково*):

1. Надземная, самая мощная и толстая часть дерева или кустарника, несущая на себе ветки. – *стовбур* [12, с.675].

2. Биол. Тканевые образования, имеющие вид трубки, стержня - *стовбур* [5, с.675].

3. Горн. Вертикально или наклонно расположенная часть шахты, имеющая выход на поверхность. - *стовбур* [5, с.675; 8, с. 328-329; 9, с. 718; 10, с. 144; 11, с. 52, 213] (*це – момент, який нас найбільше цікавить*).

4. Воен. Часть огнестрельного оружия в виде трубы, трубки, из которой вылетает наружу, получая определенное направление полета, пуля или снаряд. - **ствол**; (пушки - ще) жерло, (рушниці, гвинтівки - ще) дуло, цівка [25, с. 287]

5. Пожарн. Устройство для получения направленных компактных или распыленных струй воды, порошка при тушении пожаров. - **ствол** [26, п. 66-74]

Перше значення є основним і традиційним, а всі інші – вторинні (*похідні*). Вони виникли в російській мові через подібність зовнішнього вигляду об'єктів. З цим можна погодитися, але автори статті враховують лише зовнішню подібність, хоча існує і внутрішня не подібність. «Ствол» може бути як наповненим чимось (основне визначення), так і порожнистим (усі похідні визначення). Хоча, на наш погляд, перше і друге визначення абсолютно ідентичні: адже в основному визначенні мова йде про суто біологічний об'єкт. Але друге визначення чомусь суперечливе: адже «трубка» і «стержень» подібні лише зовні, і для біології підходить щось середнє – трубка, чимось заповнена. У випадках 4 і 5 мається на увазі порожнистий об'єкт – і перекладається, як ствол. А у третьому такий же порожнистий об'єкт – стовбур. Чому?

Українська мова не знала слова "ствол". Його не фіксує ані словник Б. Грінченка [27], ані словники "золотого десятиліття" (наприклад, [11, 8]). Навіть у академічному словнику [12, с.675], виданому за радянських часів, відповідником у перших трьох значеннях наведено український термін "стовбур" і тільки стосовно вогнепальної зброї - скалькований з російської "ствол".

Українське слово "стовбур" походить від давньоруського "стълбъ (стълпъ)" [29, с. 406] і має багато спільнокореневих слів як в українській, так і в російській мові. Від іменника "стовбур" природно утворився прикметник "стовбуровий" (рос. стволовой и стволый). У значенні іменника вживають прикметник "**стовбурний**" (рос. стволовой), яким позначають особу, що керує механізмами в **стовбурі** шахти [31, п. 1.2а].

Українській термін "стовбур" уживають лише у двох вторинних значеннях. А в українську військову та пожежну термінологію було запозичено російський термін "ствол". Тобто радянськими словниками цю кальку з російської було зафіксовано в тих сферах, де українська мова за часів СРСР узагалі не функціювала (підкреслення наше). З цим погодитись важко. Автори чомусь вважають розвиненою на ті часи українську гірничотехнічну мову, відмовляючи у розвитку іншим її галузям. Потім під гаслом наближення української технічної термінології до російської почали паралельно (як синоніми) вживати терміни "стовбур" та "ствол" у гірничій термінології, що суперечить вимозі забезпечити однозначну відповідність терміна поняттю. Звичайно, це вірно. Однак, це порушує вимогу системності термінів, оскільки одні похідні утворено від одного синоніма, інші - від другого. Наприклад, в [24, т. 2, с. 377, 443] можна побачити "**багатостовбурна** свердловина" та "**стволопрохідницький** агрегат (комбайн, комплекс)". Тут спостерігається вже відмічене нами вище неправильне словотворення, що суперечить вимогам [21] і не може бути вагомим аргументом.

Академічні [12, с.675, та інші] словники однозначно радять уживати як гірничий термін лише "стовбур". У національному термінологічному стандарті [30, п. 4.1.6] застандартизовано поняття "стовбур свердловини" (рос. ствол скважини), яке визначено як "простір, обмежений стінками свердловини".

Мабуть, у стандартах теж можуть бути помилки...Адже таке визначення суперечить вищенаведеній третій похідній від російського «ствол» і наближається до четвертої похідної, яка перекладається таки як «ствол». Отже, це також не доказ.

Такий підхід повністю відповідає вимогам чинних стандартів [20, п. 5.1.5; 21, п. Г.9.11] про заборону вживати іншомовні слова та терміни за наявності рівнозначних слів та термінів в українській мові.» (Кінець цитування).(Коментарі – також до джерела [33]).

Можна зробити наступний висновок. Незважаючи на вагомість аргументування з залученням поважних джерел, висновок останнього абзацу не можна визнати вірним. Рівнозначного терміну в українській мові для російського «ствол» таки немає. Тому треба або більш аргументовано ввести його до складу державних стандартів, або погодитись на використання обох термінів, тим більше що обидва вже органічно увійшли до складу української мови і досить зрозумілі у гірничотехнічному тексті. І у вирішенні цих питань велику допомогу можуть надати публікації, подібні розглянутій, автори якої заслуговують на велику повагу.

2. У прикладі 1 ми вже зустрічали російський термін «ветка», як щось, пов'язане із стовбуром. Аналогом його є слово «ветвь». Переклад на українську мову неоднозначний: або «гілка», або «вітка» [12, с. 36]. У гірничій російській термінології є термін «ветвь вентиляционной сети». Як правильно перекласти його і використовувати в українській мові?

Перш за все розглянемо сам термін. Така «ветвь» - суто абстрактний термін. На кожній шахті чи руднику складається, з метою правильної організації провітрювання, розрахункова схема шахтної вентиляційної мережі – аналог на паперовому носії схеми з'єднань гірничих виробок шахти. Вона складається з «ветвей», тобто ліній, які позначають на ній умовно гірничі виробки (чи їх частини), і точок («узлов») – місць їх перетину. «Узел» перекладається однозначно, як «вузол»; «ветвь» - потребує подальшого аналізу. У біологічному значенні це – безумовно «гілка», як щось, пов'язане з стовбуром та чимось наповнене. А от у загальнотехнічному розумінні? Аналогів для розгляду небагато. Можна лише послатися на [12, с. 36], де є переклад терміну «железнодорожная ветка» - «залізнична вітка». Адже цей термін також означає дещо абстрактне, яке ні до якого іншого залізничного терміну відношення не має; значення його більше розмовне. Тому и російське «ветвь» у гірничотехнічному смислі – лише лінія. Тому переклад «вітка» - найбільш прийнятний; він є і у гірничих словниках (правда, у деяких перекладається і як «гілка»), і досить стало увійшов у сучасну українську гірничотехнічну мову.

3. Загальновідомим і прийнятним є російський технічний термін «выемочный участок». Але переклад його на українську мову, викликає у деяких випад-

ках здивування. Серйозні наукові видання і фахівці використовують два різні переклади: «виймальна ділянка» та «виїмкова ділянка»; іноді зустрічаються інші комбінації цих чотирьох слів. Вони досить близькі за значенням, але все ж таки допускають різні тлумачення. У чому ж річ? Мабуть, причина криється у тому, що навіть у різних словниках зустрічаються відмінні тлумачення, а фахівець користується доступним йому словником. Аналіз всіх можливих варіантів був би надто складним. На наш погляд, правильним буде термін «виймальна ділянка», і ось чому.

Звернемося до найбільш відомого всім і авторитетного словника [12, с. 64]. У ньому, дійсно, термін «выемочный» перекладається, як «виїмковий»; те ж саме має місце і у [18, 19]. Але поруч читаємо: «выемка» - виїмка; (*неоконч. действие*) виймання» (підкреслено нами). Тобто, якщо виїмка вугілля в межах ділянки відбувається зараз, ще не закінчена – ділянка «виймальна», після відпрацювання – виїмкова. Це – правила українського словотворення похідних слів, і з цим не можна не рахуватися. У перераховані словники цей термін потрапив, мабуть, тому, що є загальноприйнятним в українській гірничотехнічній термінології; тому використання його є правомірним. Однак не такою вже й грубою помилкою слід вважати і використання терміну «виймальна», який має право на існування.

4. Терміном, який, мабуть, найчастіше використовується у практиці вентиляції і дегазації вугільних шахт, є метан. Його, як і похідні від нього слова, можна зустріти у будь-якому науковому дослідженні чи статті щодо газу у шахті. Само по собі слово «метан» перекладу не потребує: не тільки у російській, а й у всіх технічних мовах воно пишеться і вимовляється майже однаково. Інша річ – похідні від нього терміни. Їх дуже багато, всі важко і проаналізувати. Можна лише відзначити прикру особливість: переважна більшість з них є копією російських термінів з роздільним перекладом їх окремих частин. А це не тільки неправомірно, а й у багатьох випадках викликає зовсім неправильне тлумачення.

Наведемо деякі приклади. У словнику [19] наводиться переклад більш ніж двадцяти термінів, похідних від слова «метан». Деякі з них абсолютно зрозумілі, наприклад, «метановиділення», «метановий», «метаномісткість», «метанометр», «метаносність», «метанотворення», «метанонебезпечність». Вони утворені вдалим поєднанням перекладів частин багатокорінних слів російської мови. Поруч з ними є і такі слова, як «багатометановість», «метанонасиченість» та інші, які свідчать про не зовсім вдалий переклад.

Різним може бути переклад, а значить – і тлумачення визначення «метанообильность выемочного участка». Російською мовою начебто все зрозуміло. І успішно використовується у російській та українській (виданій російською мовою) технічній літературі. А загальноприйнятого перекладу на українську мову цей термін просто не має. У [19] читаємо: «Метанообильный - багатометановий». Чи все зрозуміло у цьому визначенні? Такий вільний переклад свідчить лише по наступне: метану багато. Але інформативність такого визначення невелика. Якщо метану виділяється з вугільних пластів чи вміщуючи порід багато

– це можна зрозуміти і навіть кількісно оцінити та використати (скажімо, для визначення категорії шахти по газу). Але як використати його для характеристики рудникової атмосфери, що, власне, і є метою розгляду у нашому випадку? Адже «много» і «обильно» навіть у російській мові не є синонімами; достатньо подивитись у «Толковый словарь русского языка» С.І. Ожегова.

Деякі дослідники радять використовувати у цьому зв'язку термін «метановість». Такий термін справді є. Але він також з'явився досить недавно, ще до 2006 року (наприклад, у [18]) його не було. У подальшому з'явилося таке визначення: «Метановість (метанозбагаченість) гірничих виробок - кількість (об'єм) метану, який виділяється в гірничу виробку або в одиницю часу (m^3 за хвилину або іншу одиницю часу - абсолютна метановість), або віднесений до однієї тонни видобутого вугілля (m^3 на одну тону добового видобутку - відносна метановість)».

Легко бачити, що це визначення характеризує лише виділення метану у гірничу виробку, тобто є досить вузьким, лише геологічним і, частково, техногенним. Необхідно більш загальне визначення: адже потрібно знати і динаміку розподілу метану у рудниковому повітрі. І тут виникає термін «метанонасиченість».

Власне, термін не є новим. У [19] – «метанонасиченість» адекватно російському «метанонасыщенность». У новішому виданні [18] читаємо: «Метанонасиченість вугільного пласта (рос. метанонасиченность угольного пласта, англ. methane-bearing capacity of a coal seam; нім. Methanführung f des Kohlenflözes) – кількість метану, що міститься в одиниці маси або об'єму корисної копалини (гірської породи) у вигляді суми вільного і сорбованого (адсорбованого, абсорбованого, розчиненого) метану. М. є фактичною **метанонасиченістю** вугілля (гірської породи) в пласті, чим і відрізняється від метаноемності, яка визначається при заданих умовах в лабораторії на зразках, вилучених з пласта. М. вимірюється в m^3/t або m^3/m^3 .»

Термін «метанонасиченість» не викликає сумніву, як і «метаноемність», ці терміни – загальноприйнятні. Але з визначення витікає наслідок: за деяких умов метанонасиченість стає метанонасиченістю. Щоправда, лише для гірських порід (наприклад, у «Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до геолого-економічної оцінки загальних (емісійних) та видобувних запасів шахтного метану вуглегазових родовищ в зонах супутньої технологічно необхідної дегазації під час розробки вугільних пластів» читаємо: «...метанонасиченість балансових, позабалансових вугільних пластів та пластів – супутників, а також метанонасиченість вуглевміщуючих порід, що залягають в межах зони дегазації, вивчені відповідно до вимог цієї інструкції». Є цей термін і у Програмі [32]: «Розробити каталог газонасиченості та метановості на діючих шахтах Донецького й Львівсько-Волинського вугільних басейнів» (тут він використовується поряд з терміном «метановість», а значить – не є синонімом). Однак не слід забувати, що вироблений простір, який входить до складу виймальної ділянки, саме і складається з гірських порід, тому використання терміну «метанонасиченість» під час дослідження

руху метаноповітряної суміші у виробленому просторі є абсолютно правомірним.

Зостається з'ясувати можливість його використання у аерогазодинамічних дослідженнях і розрахунках.

Звернемося до терміну «насыщенность», який є аналогом українського «насиченість» в українській мові. У «Словаре русских синонимов» [28] читаємо: «Насыщенность - **концентрация, концентрированность**, загруженность, **насыщенность содержанием**, пропитанность, напичканность, яркость, содержательность, сочность, плотность, **наполненность**, интенсивность, густота, крепость, красочность, крепкость, полнокровность» (виділені визначення, придатні, на наш погляд, у гірничій науковій термінології). Отже, термін «насиченість» визначає вміст (російське «наполненность») чогось у чомусь – скажімо, метану у повітрі, Оскільки визначення такого вмісту є питанням екологічним, доречно шукати приклади застосування терміну, який досліджується, у екологічних документах. І справді, там їх багато. У документі «Методические указания по курсу "Экологический мониторинг" для специальности 320700 - "Охрана окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов" для всех форм обучения» наводиться розрахунок ступеню *насиченості* атмосфери метаном. Відомим є термін «пилова *насиченість* газу», тобто вміст пилу у кубічному метрі газу. І таких прикладів можна навести багато. А оскільки рудникова атмосфера нічим не відрізняється від атмосфери взагалі – це визначення придатне і для використання у шахтних умовах.

Можна зробити висновок: використання терміну «метанонасиченість» у аерогазодинамічних дослідженнях можна вважати достатньо обґрунтованим. Власне, це вважалося таким і раніше: наприклад, назва держбюджетної теми, яку виконував ІГТМ НАН України у 2003-2007 рр, була сформульована наступним чином: "Інформаційна технологія аналізу, розрахунку та оптимізації багатопоточних вентиляційних мереж *газонасичених* шахт з високопродуктивними лавами". І це не викликало заперечень: мовилось про вентиляційні розрахунки, у яких геологічні терміни неприйнятні. Це підтвердили такі авторитетні організації, як Мінвуглепром України і МакНДІ.

Термін «метанонасиченість» не виключає і використання терміну «метановість», який до недавнього часу, як відмічалось вище, теж був новим і суперечливим. Треба лише винести його на обговорення і узаконити належним чином у дещо зміненій редакції.

5. Цікавими, але далеко не перевіреними і коректними, є і приклади українського словотворення, які наведені у журналі «Стандартизація, метрологія, якість» за № 2 2008 року, с. 17-19. Там наведено аналіз, на думку авторів, «суржикових» слів та виразів, вилучених ними з академічних словників, офіційних документів та їх проектів.

Вже сам по собі термін «суржикове слово» є чисто розмовним, та ще й образливим, зневажливим; людина, яка його використовує, підозрюється чи не у неосвіченості. Підозрювання академічних словників у такій неосвіченості ставить

під сумнів освіченість самих авторів. До того ж їх твердження не є обґрунтованими. Дивлячись у словник [12], укладачі якого аж ніяк не можуть бути неосвіченими людьми, ми не знаходимо там того «суржику», на який посилаються автори статті. Термін «буріння» аж ніяк не може бути заміненим на «свердління», оскільки і в українській мові терміни «бурити» та «свердлувати» характеризують зовсім різні процеси. Суржик «в якості» зовсім позбавлений смислу; єдиним перекладом словосполучення «в качестве», який пропонує словник [12], якраз і є «як». Російське слово «затухание» має два смисли: як припинення горіння (це дійсно «згасання»), так і зменшення амплітуди, скажімо, коливань (це вже «затухання», і зовсім не суржиковий вираз). Єдиного перекладу бути не може, про що і свідчить [12]. Газ у словниках, які начебто «аналізуються» авторами статті, ніколи не був «зрідженим», а однозначно «скрапленим». «Збереження» і «заощадження» в українській мові – синоніми, тому подвійний переклад складного російського слова «резурсосбережение», як «ресурсозбереження» та «ресурсоощадність» є абсолютно правомірним. До того ж перший переклад є загальноприйнятним в українській технічній мові. Кількісний смисл слова «складати» - зовсім не те, що «становити» (у останнього слова він зовсім не кількісний, а лише «являє собою»). «Справа в тому» і «річ у тому» - теж всього лише синоніми, а не кращий чи гірший зразок перекладу. І таких «прикладів» у переліку, наведеному у статті, багато. Зрозуміло, що серед авторів не було ні одного, хто володів би українською технічною мовою, але й загальнофілологічний смисл їх рекомендацій залишає бажати кращого.

Те ж стосується і до названих знов-таки «суржиком» запозичень з іноземних мов слів, які органічно увійшли в українську мову. Ніхто не зможе заперечити: переклад всіх термінів на українську мову просто неможливий; вона б тоді зарябіла неологізмами. Ніхто не заперечує проти терміну «офіс», що це – всім зрозуміло. Але якщо обізвати його, як рекомендується, «управою» - це може викликати лише посмішку, а не гордість за українську мову, у якій знайшовся «вдалий» термін. Те ж можна сказати і про слово «моніторинг»: якщо його можна ще так-сяк замінити на «відстежування», то аж ніяк не на «спостерігання». Та й навіщо?

6. Наприкінці хочеться навести ще один приклад. Це – коректне та некоректне введення неологізмів у українську гірничотехнічну мову. Безумовно, нічого поганого у неологізмах немає; треба лише обґрунтувати сенс їх впровадження (дивись [33]).

У тій же статті, яка аналізувалася у п. 5, рекомендовано новий переклад російського слова «датчик». Це – *давач*. Те, що це – неологізм, не викликає сумніву. Не тільки у словниках [18, 19], але й у розмовному «суржику» такого слова немає. Якщо це – прилад, то він не може нічого «давати». Єдиний придатний термін – «сигналізатор», але таке слово давно і міцно існує і використовується в українській технічній мові. Але чомусь не ним пропонується замінити «датчик». А навіщо винаходити інший термін? Українське «датчик» теж добре зрозуміле: воно походить не тільки від «дати», а й від «подати», а що сигнал можна подати – сумнівів не викликає. Отже цей неологізм – хибний і шкідливий.

А як на приклад неологізму корисного можна вказати на новий термін «зворотно-струмінна» (мається на увазі схема провітрювання виймальної ділянки). Це – переклад, але вільний, російського терміну «возвратноточная». Російський термін є похідним від іменника «течь», звідки – «ток», «течение» (води, повітря). Дослівний переклад неможливий, адже «течія» ніяк не перетворюється на «течійний». Тому виникає аналогічний, але більш обґрунтований, термін «струмінний» (російське «струйный»). Оскільки термін «зворотно-струмінний» все ж більш прийнятний, ніж «зворотно-течійний» (друга частина останнього складного слова – теж неологізм, і досить поганий) – термінологічну правильність перекладу можна признати доброю.

Вище ми неодноразово користувалися посиланнями на джерело [33]. Це – приклад того, як формується підхід до української мови молодими вченими-філологами. Погано, якщо ми маскуємо недоліки своєї мови насиченістю публікацій іноземними термінами. Це лише заважає читачеві. Не будемо цитувати положення [33] – статтю цікаво читати цілком; хочеться лише зауважити, що замінювати терміни «звертатися» на «апелювати», «продовжувати» на «пролонгувати», «описовий» на «дескриптивний» (перелік можна продовжувати) лише ганьбить українську технічну мову, і шана кандидату філологічних наук П.О. Селігею, автору [33], який звернув на них увагу і потребу замислитись.

З усього викладеного можна зробити такий висновок. Діалектика незаперечно свідчить: нема краю пізнанню нового, а значить – і вдосконаленню людського спілкування. Отже, виникають, і будуть виникати, ситуації, коли виявиться обмеженість існуючих термінологічних норм, і постане необхідність коригування технічної мови. Словники ніколи не будуть вичерпно повними, і завжди потребуватимуть поповнення. І поповнюватись будуть – це об'єктивна реальність. Треба лише твердо усвідомлювати: мова – не іграшка, формування її – не жарт.

Наша думка – лише наша думка. Вона не вичерпна і не має претензії на законоутворення. У нинішній українській технічній мові є і «стовбур», і «давач», і «гілка» - це не викликає особливих заперечень. Мабуть, це і правильно, якщо сприймається – має право на існування.

Ми торкнулися лише деяких питань словотворення української гірничотехнічної мови, причому у вузькоспеціалізованій галузі. Звичайно, такі ж труднощі виникають і у інших фахівців. Тому запрошуємо приєднатися до нас, і доказово сформулювати свої зауваження і пропозиції. Думаємо, така спільна праця буде корисною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тимченко Є. Русско-малоросійській словарь.- К., 1897.- 267 с.
2. Дубняк К. Російсько-український словничок термінів природознавства і географії.- Кобеляки, 1917. – 40 с.
3. Вікул Є. Російсько-український словничок термінів фізики і хімії. - Гадяч, 1918.- 40 с.
4. Фізична термінологія (російсько-українська). Уложив педагогічний гурток слухачів Вінницького учительського інституту.- Вінниця: Друкарня Й. Файнгольда, 1918. – 32 с.
5. Словник геологічної термінології (проект) // Уклад Тютковський П. – К.: ДВУ, 1923.- 202 с.
6. Дубровський В. Російсько-український технічний словник.- К., 1926.- 104 с.
7. Дармороси М. і Л. Словник технічної термінології.- К.: Горно, (без року).- 292 с. (Передмову датовано 1.11.1926 р.).

8. Словник технічної термінології (загальний)(проект) / Уклали Шелудько Ів. та Садовський Т. // Матеріали до української термінології та номенклатури, т. 10. ВУАН. ІУМН. Технічний відділ. – К.: ДВУ, 1928. – 588 с.
9. Словник гірничої термінології (проект) // Уклали Василенко П. Та Шелудько Ів.. – Харків: Радянська школа, 1931. – 142 с.
10. Російсько-український гірничий словник // Уклали Ковшуля О., Гармаш М., Зільбан М.. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959.- 271 с.
11. Русско-украинский технический словарь // Составили Матийко Н., Матийко А., Родзевич Н., Гнатюк Г., Матвиенко А.- К.: Гостехиздат УССР, 1961.- 648 с.
12. Русско-украинский словарь. Около 80000 слов / Гл. ред. М.Я. Калинович.- К.: Изд-во АН УССР, 1961.- 803 с.
13. Російсько-український технічний словник / Укл. Коновалюк Д. – Луцьк: Візор, 1993.- 1048 с.
14. Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять / Укл. Войналович О., Моргунок В.- К.: Вирій-Сталкер, 1997.- 254 с.
15. Російсько-український науково-технічний словник / Укл. Перхач В., Кінг аш Б.- Львів, 1997.- 456 с.
16. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / Укл. Гейченко В. та ін.- К.: Наук. Думка, 1998.- 888 с.
17. Словник російсько-український політехнічний / Укл. Підлипенський В., Петренко В.- Ірпінь: ВТФ «Перун», 2000.- 486 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. І голов. Ред.. В.Т. Бусел.- К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.- 1728 с.
19. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В.В. Гейченко, В.М. Завірю хіна, О.О. Зеленюк та ін.- К.: Наук. Думка, 1998.- 892 с.
20. ДСТУ 1.5:2003 Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів (ISO/IEC Directives, part 2, 2001, NEQ)/
21. ДСТУ 3966-2000 Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять.
22. Кочерга О. Магнет чи магніт? Спроба об'єктивного аналізу // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 1998.- № 336.- С. 172-174.
23. Гінзбург М.Д., Коваленко С.Є., Левіна С.Д. «Стовбур свердловини» чи «ствол свердловини»? // Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ, 2006.- № 2(19). – С. 99-100.
24. Гірничий енциклопедичний словник: У 2-х т. / За заг. Ред.. В.С. Білецького.- Донецьк: Східний видавничий дім, 2001-2002.- Т. 1- 515 с.; Т. 2 – 632 с.
25. Російсько-українсько-англійський військовий словник: Близько 20000 слів / Уклад. В.Я. Карачун, І.Ф. Черненко, С.М. Чиж, О.О. Карачун.- К.: Техніка, 2001.- 750 с.
26. ДСТУ 2273-93 Система стандартів безпеки праці. Пожежна техніка. Терміни та визначення.
27. Словар української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: У 4-х т. / НАН України. Ін-т української мови.- К.: Наук. думка, 1996.- Т.1.- 495 с., т.2.- 558 с., т.3.- 516 с., т.4 – 616 с.
28. Н. Абрамов. Словарь русских синонимов.- М., 1890.
29. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка: Свыше 5000 слов.- 2-е изд., перераб. и доп.- К.: Рад. шк., 1989.- 511 с.
30. ДСТУ 3640-97 Техніка і технологія розвідувального буріння (свердління). Терміни та визначення.
31. Список № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах; Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2003 № 36.
32. Програма підвищення безпеки праці на вугільних шахтах. Сучасний стан і проблеми охорони праці. Затв. пост. Кабінету Міністрів України від 06.07.02 № 939. Зібрання законодавства України.- К.: Укр.інформ. прав.центр, 2002.- С. 45-47.
33. Селігей П.О. Науковий жаргон – бар'єр між автором і читачем // Вісник Національної академії наук України. – Київ, 2004. - №6. – С. 41-50.